

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus VIII.

Fasciculus 3.

BALÁZS JÓZSEF

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek
jövedelemrészese

SZEGED

1961

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, LÁSZLÓ BUZA, RÓBERT HORVÁTH,
ISTVÁN KOVÁCS, JÁNOS MARTONYI

Edit

Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, BUZA LÁSZLÓ, HORVÁTH RÓBERT,
KOVÁCS ISTVÁN, MARTONYI JÁNOS

Kiadja

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 50.)

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

Felelős kiadó: Kovács István

Megjelent 500 példányban

Szegedi Nyomda V. 61-2998

I.

Mezőgazdasági termelőszövetkezeteink fejlesztése, megszilárdítása érdekében az elméleti és gyakorlati közgazdászok, mezőgazdasági szakemberek 1956., illetve 1957. évtől mindinkább nagyobb figyelmet szentelnek a termelőszövetkezeti jövedelemelosztás kérdéseire.¹ A munka szerinti elosztás módszereivel való ezidőbeli részletesebb foglalkozás nem véletlen. A hazai termelőszövetkezeti mozgalom kezdetén az adott körülmények miatt még nem volt lehetőség sem — tapasztalatok hiánya, fontosabb feladatokkal való foglalkozás miatt —, de különösebb igény sem — épp a kisebb terjedelem miatt — intenzívebb módszertani vizsgálatokra. E tekintetben kielégítőnek mutatkozott a Szovjetunióban kidolgozott munkaegység szerinti elosztás rendszerének az alkalmazása. Ma már azonban mind a Szovjetunióban, mind az egyes népi demokratikus országokban fejlettebb, tökéletesebb elosztási, részesedési módszerek kerülnek alkalmazásra, melyeket maga a gyakorlat is igényel. Hazai viszonylatban is a megváltozott társadalmi viszonyok következtében 12—13 éves tapasztalatok, a mezőgazdaság szocialista átalakításának csaknem teljes befejezése lehetségessé, illetve szükségessé teszi új, tökéletesebb módszerek kidolgozását.

E tanulmány megkísérli összefoglalni az eddigiek során elméletileg felvetett s a gyakorlatban megvalósításra kerülő módszereket, bizonyos mértékben kiegészítve azokat. Ehhez hozzá kell még tennünk azt, hogy a gyakorlatban alkalmazott új módszerek részletesebb vizsgálatára nem térhetünk ki kellő részletességgel, tekintve, hogy ehhez részletesebb statisztikai feldolgozásra volna szükség.

A jövedelemrészesedés formái a termelőszövetkezetekben²

A termelőszövetkezeti jövedelemrészesedés különböző formái — a földjáradék kivételével — bár a munkaszerinti elosztás célját szolgálják, mégis

¹ A kérdéssel való behatóbb foglalkozás Kopácsi Sándor: A termelőszövetkezeti jövedelemelosztás néhány új elve (Közgazdasági Szemle, 1956. 11—12. sz., 1328—1345 o.) és Komló László: A mezőgazdasági termelőszövetkezetek jövedelemrészesedési rendszeréről (Közgazdasági Szemle, 1957. 1. sz., 55—69. o.) vitaindító tanulmányokkal kezdődött.

² Az egyes részesedési formák elméleti tisztázásához az alábbi tanulmányok járultak hozzá: Erdei Ferenc: A termelőszövetkezeti munkadíjazás és jövedelemelosztás kérdéseiről. Közg. Szemle, 1957. 731—744 o., Markó Lajos: A mezőgazdasági termelőszövetkezetek jövedelemelosztásának kérdéséhez. Közg. Szemle, 1957. 912—924. o., A termelőszövetkezetek jövedelemelosztásáról (Szerkesztői cikk) Közg. Szemle, 1959. 54—67. o.

különbség van ezek között abban, hogy az egyes formákban a legkörültekintőbb kivitelezés esetén is eltérően érvényesül a munkaszerinti elosztási elv realizálása. Valamennyi formának az alapja a közös gazdaságban végzett munka mennyisége, illetve minősége. E tekintetben az egyes módozatok között — vázlatosan leegyszerűsítve — eltérések lehetnek abban, hogy 1. a kifejtett munkát milyen módon mérik — közvetlenül-e, mint pl. az idővel, területtel, vagy közvetve az elért eredménnyen keresztül, esetleg a kettőt együttesen alkalmazzák (premizálási rendszer); illetve különbség lehet 2. a javadalmazás jóváírása tekintetében aszerint, hogy a kifejtett munkát vagy elért eredményt közvetlenül pénzben — fix összegben —, vagy más mérce közbeiktatásával ún. munkaegységgel fejezik-e ki; 3. a biztosítottságot szempontjából lehet a részesedés nagysága előre meg nem határozott, illetve részben vagy teljes egészében garantált; továbbá eltérések lehetnek 4. a jövedelemrészesedés időbeli ütemezése tekintetében (többé-kevésbé rendszeres időközönkénti, folyamatos, stb.) s végül 5. természetbeni s pénzbeni részesedési formák között.

A fenti ismérvek szerinti felosztás egyáltalán nem jelent kizárólagosságot, ellenkezőleg, adott részesedési formában együttesen érvényesülnek az említett szempontok valamely változatai. Az egyes csoportok alapján elméletileg a legkülönbözőbb variációkat lehetne képezni, azonban ezek között bizonyos mértékben feltételezettségi kapcsolat is fennáll, azaz az egyik ismérv alkalmazására kerülő változata egyben — többé-kevésbé — meghatározza a többi csoport változatainak alkalmazását is. Így pl. ha a 3. csoportból a teljes egészében garantált részesedési forma kerül alkalmazásra, ez maga után vonja a folyamatos, a pénzben való tarifálási és pénzben való kifizetési variációkat is. Különösen élesen jelentkezik e feltételezettségi kapcsolat a 2. és 3., valamint 4. és 5. csoport ismérvek között, ezért ezek a variációk a következőkben együttesen is kerülnek tárgyalásra.

II.

1/a A munkateljesítmény szerinti részesedés

A kollektív gazdálkodás történelmileg első munkaszerinti elosztási rendszere a munkaidőn alapult a Szovjetunióban, hazánkban is a legkezdetlegesebb szakaszban, amikor a ledolgozott munkanap alapján történt a részesedés. Jelenleg termelőszövetkezeteinkben az idővel mért (nap, óra) munkateljesítmény szerinti részesedés alig néhány munkánál jelentkezik csupán — mint pl. a száráról leszakadt fokhagyma, ún. parázshagyma összeszedése —, amely különböző okok miatt sem területtel, sem teljesítmény mennyiségével (eredménnyel) nem méltányos mérni. E forma ugyanis még a munka mennyiségének mérésére is csak tökéletlen módszernek bizonyult, tekintve hogy nem mérhető az intenzitás, s egyáltalán nem juttatja kifejezésre a minőségi tényezőket. Így ez a forma egyrészt nem ösztönzött a jobb és eredményesebb munkára s az élet követelményeinek megfelelően rövidesen olyan részesedési forma került alkalmazásra, mely tökéletesebben megfelel a munka szerinti elosztás elvének,

Gyökeres változást jelentett a munkának az idővel való méréséhez képest a munkaegység szerinti részesedési rendszer, mely a munkákat már nem idejével, hanem a munka jellegének megfelelő természetes mértékegységével méri (terület, darab, q stb.), azaz az elosztás a végzett munkateljesítmény alapján történik. Ezt a jövedelemelosztási módszert alkalmazták hosszú ideig mind a Szovjetunióban, mind pedig az egyes népi demokratikus országokban, s hazánkban, különösen a növénytermesztésben jelenleg is ez a legelterjedtebb forma. E módszerrel kapcsolatban hosszabb ideig uralkodott az a nézet, hogy »csak ez« lehet »egyetlen helyes« megoldás a kollektív gazdálkodás jövedelemelosztásában.

A teljesítmény szerinti részesedés jelenlegi nagyméretű elterjedése mellett kétségtelen nyomás érvek szólnak. Mindaddig míg nem alakulnak ki — csak a fejlődés egy magasabb színvonalán — mondjuk, komplex brigádonként egy zárt önelszámolási rendszerben dolgozó termelőegységek, hanem az egyes munkafolyamatokat — még az egymásra következő növényápolási munkákat is — más és más személyek végzik, szükséges épp a munka szerinti elosztás érvényesülése érdekében a munkateljesítményt megragadni az elosztás alapjaként. Más kérdés az, hogy az egyéb elosztási módszereknel is az egyéni jövedelemrészesedés érdekében végső soron ismét szükség van az egyénenkénti teljesítmény mérésére, mint az egyéni részesedés alapjára. Legnagyobb előnye e rendszernek, hogy a legtökéletesebben nélkülözi a természeti külső — mint zavaró — tényezőket s így ténylegesen csak a kifejtett tevékenységet veszik alapul a díjazásnál. Végül a végzett teljesítmény alapján egyszerű, könnyen mérhető formában a munkák megfelelő osztályba sorolásával meg lehetőségen jól megvalósul a munka szerinti elosztási elv.

A munka teljesítmény szerinti elosztásának azonban előnyei mellett hátrányai is jelentkeznek. A munka teljesítmény alapján történő jövedelemrészesedési rendszer ugyanis elvileg nem ösztönöz az egyes munkák jobb minőségű elvégzésére. Egyes vélemények szerint e formánál a termelőszövetkezeti tag nincs érdekelve a többtermelésben, mert az egyéni részesedése a fenti módszer alapján független az általa elért eredménytől — tekintve, hogy a kollektíva összmunkájaként előállított eredmény a jövedelemelosztás alapja s így nincs érdekelve a jobb minőségű munkában.

Ebben a vonatkozásban tulajdonképpen a termelőszövetkezeti tagok tulajdonosi, és »munkás« minőségük érdekellentéte jelentkezik. A termelőszövetkezeti jövedelemelosztási (részesedési) vitában pedig annak megfelelően hogy a tulajdonosi, vagy a munkás viszonylatot tartották erősebbnek, előbbrevalónak, ennek megfelelően helyeselték a teljesítmény szerinti részesedést, illetve vetették el s helyette ösztönzőbb módszereket javasoltak³

³ A tulajdonosi és dolgozói viszonylatokkal részletesebben foglalkozik Erdei F.: id. m. és a szerkesztői cikk, id. helyen.

A termelési teljesítmény szerinti, az ún. eredményességi jövedelemrészesedési rendszer szerint⁴ nem a végzett munkateljesítmény, hanem a tag által elért eredmény alapján történik a részesedés. Tehát előre megállapítják, hogy minden egységnyi eredmény — a természetes mértékegységében kifejezve — q, liter, darab stb. —, illetve a közös jövedelemhez való hozzájárulás, a megtermelt bruttó vagy nettó termelési érték után hány egységnyi jövedelem (munkaegység, pénz) írható jóvá. Ezt a módszert az állattenyésztés területén korábban is alkalmazták termelőszövetkezeteink, s az FM. által kiadott munkaegység könyv is az eredményességi rendszert javasolja a nem folyamatos jellegű állattenyésztői munkáknál, a növénytermesztésben főleg a kapásoknál alkalmazzák e részesedési formát. Míg azonban az állattenyésztésben helyesnek bizonyult ez a módszer, addig a növénytermesztésben különböző nehézségek merülnek fel.

A növénytermesztésben ugyanis a jelenlegi viszonyok között a természet-eredmények nemcsak az egyén, de akár egy kisebb vagy nagyobb termelői egység jó vagy rossz munkájától sem függenek kizárólag, hanem igen nagy mértékben függenek az időjárási, talajviszonyoktól stb. is. Márpedig nagy kiterjedésű gazdaságok esetén, vagy ahol még a tagosítás nem fejeződött be kielégítően, lényeges eltérések lehetnek ezek vonatkozásában. Fokozottabban jelentkezik az eltérő talajviszonyok az új termelőszövetkezeteknél, ahol a volt egyéni gazdaságok által a kollektív gazdaságba bevitt földeket ezt megelőző éveken, esetleg évtizedeken keresztül eltérő gondozásban részesítették.

A nem egyenlő feltételek pedig nem vezetnek igazságos, a munka szerinti jövedelemelosztásra, mert a jobb területen, kedvezőbb feltételek között termelőknél több lesz a termés-eredményük, s az eredmény után járó jövedelmük is. Ez a módszer tehát ilyen körülmények között elosztási igazságtalanságokra vezethet. Az elosztásbeli igazságtalanság pedig annál nagyobb, minél kisebb termelői egységre — pl. családokra való területfelosztás esetén — vonatkozik e részesedési forma. Minél kisebb termelői egységben kerül alkalmazásra e módszer az eltérések ugyanis főleg talajviszonyok tekintetében sokkal élesebben jelentkezik, míg nagyobb termelői, munkaszervezeti egységnél való alkalmazás esetén a szóródás az eltérő feltételek kiegyenlítése következtében sokkal kisebb. A termelési teljesítmény szerinti módszer viszont nagyobb termelői egységben való alkalmazása esetén veszít ösztönző jellegéből, alkalmazásának tulajdonképpen céljából. Brigádonkénti alkalmazása esetén ugyanis, ahol 200—300 — növénytermesztésnél előfordul még ennél is több — személy jelent egy termelői egységet, elhalványul az egyéni érdek, a termelésben való érdekeltté válás, a jobb munkára való ösztönző tényező. Ilyen körülmények között már csaknem ugyanaz a helyzet, mintha az egész termelőszövetkezeti tagság az eredmény után részesedne. Ez pedig minden részesedési formánál végső soron így van, mert a tagok részesedése csak a termelőszövetkezet felosztható jövedelméből történhet, a jövedelem pedig mindig az elért eredménytől függ. Ez utóbbi pedig az élőmunka ráfordítás

⁴ E formát javasolja elsősorban Komló L.: Id. m., továbbá részletesen fejtegeti »A termelőszövetkezeti jövedelemrészesedési formák« c. tanulmányában is. Közg. Szemle, 1960. 4. sz. 469—482. o.

szempontjából a termelőszövetkezeti tagság egészének jó vagy rossz munkájának következménye.

Az eredményességi részesedési rendszer másik változata szerint a nettó termelési érték, azaz a közös jövedelemhez való hozzájárulás arányában történik a részesedés. Ebben az esetben pedig a fentebb említett külső tényezők (időjárási, talajviszonyok) mellett egyéb nehézségek is jelentkeznek, melyek zavarják az azonos feltételeket. Így legfőbb problémaként jelentkezik az egyes ágazatok, illetve az egyes termékek különböző jövedelmezősége. A gazdaságosabb, jövedelmezőbb termékeket termelőknek — egyéb feltételek azonos feltételezése esetén is — nyilvánvalóan nagyobb lesz a nettó termelési eredményük s az utána járó részesedésük is függetlenül attól, hogy az nem az egyén, vagy a termelői kollektíva munkájának függvénye csupán.

Természetesen az eredményességi rendszernél felhozott fenti nehézségek egy részét elvileg meg lehet oldani. A talajviszonyok vonatkozásában jelentkező eltérések pedig kizárhatók a részesedési arányok differenciálásával, helyesebben csökkenthetők csupán, mert abszolút értelemben gyakorlatilag nem lehet tökéletes talajviszonyok szerinti részesedés-differenciálást végrehajtani. A nettó termelési érték szerinti részesedési formánál is elképzelhető az előzőhöz hasonló megoldás, amikor az egyes termékeknél a jövedelmezőségtől függően különböző részesedési arányt (normát) szabnának meg, vagy ahogy a gyakorlatban kialakult — az egyes ágazatok, termékek, termelési feladatoknak a termelőegységek közötti arányos felosztása útján.

Az eredményességi jövedelemrészesedési formák azonban a hazai viszonyok között nemigen terjedtek el.⁵ Ennek oka pedig azon túlmenően, hogy nem szűrhető ki kielégítően a külső természeti tényezők hatása, a forma bonyolult volta. A finomabb változatok alkalmazásához ugyanis jól működő vezetésre, szervezettebb adminisztrációs apparátusra van szükség, amely képes a differenciálások többé-kevésbé kielégítő megvalósítására. Fokozottabban jelentkezik az igény a nettó termelési érték szerinti jövedelemrészesedési formánál, ahol nemcsak a terméseredményeket, de a ráfordításokat is nyilván kell tartani.

1/c Premizálással kiegészített jövedelemrészesedési formák

A tiszta munkateljesítmény szerinti s a tiszta eredményességi részesedési rendszeren túlmenően ún. vegyes jellegű formákkal is találkozhatunk a gyakorlatban s a termelőszövetkezeti jövedelemelosztás irodalmában egyaránt, melyek a munkateljesítmény alapján állanak, de korrekcióként az eredményességtől függő részesedésekkel egészítik ki.

E vegyes jellegű rendszer legfőbb formája — mely végeredményben az eredményességi rendszer célját, az anyagi érdekeltséget kívánja szolgálni, de annál egyszerűbb megoldás útján — a premizálással kiegészített munkaegységrendszer, mely mindinkább szélesebb körben terjed el az utóbbi évben hazánkban is. E formának két főbb változata ismeretes a gyakorlatban. Lé-

⁵ Főleg Bulgáriában került a termelési teljesítmény rendszer alkalmazásra. K. Nagy Sándor: A termelést fellendítő elosztási formák fejlesztése termelőszövetkezeteinkben c. tanulmányában 100—150-re teszi azon tsz-ek számát, melyek e formát 1960-ban a kapásoknál alkalmazták. Társadalmi Szemle, 1961. 2. sz. 71—84. o.

nyege az, hogy a ténylegesen elvégzett munkateljesítményért — a megfelelő normák szerint ún. alapmunkaegységet írnak jóvá (vagy fix forint összeg jár) és a tervezett eredményen felüli részből valamilyen százalékos arányban részesednek az ott dolgozók, illetve az alapmunkaegységeken túlmenően bizonyos tevékenységek jobb és gyorsabb elvégzése érdekében célprémiumot tűznek ki, illetve juttatnak a kitűzött feltételek (pl. gyors betakarítás) teljesítése után.

A prémiumos rendszer is azonban csak akkor felel meg a munka szerinti elosztási elvnek, ha sikerül a külső természeti tényezőket kirekeszteni — amelyek jelentkeznek az eredményesség (tervteljesítés, illetve túlteljesítés) beiktatásával. Továbbá a részesedési rendszer akkor tölti be a vele szemben támasztott feladatát — a termelésben való érdekeltté tételt — ha a módszer kivitelezésénél, megvalósításánál megfelelő körülményekkel járunk el. A termelési terv túlteljesítésére vonatkozó premizálásnál e tekintetben a következő problémák jelentkeznek.

Alapja e formának mindenekelőtt a reális tervezés. Általános vélemény, hogy magas terméseredmények tervezése, melyek eleve elérhetetlennek nyilvánulnak, nem ösztönzi a tagokat az eredményesebb munkára, a termelési terv túlteljesítésére. Alacsony terv viszont indokolatlan jövedelemhez juttatja a dolgozókat. A probléma azonban épp az, hogy mit kell tekinteni reális tervnek, s hogyan lehet azt meghatározni.

A termelési eredmények színvonalát — mint ismeretes — több tényező befolyásolja — mint pl. a talaj, — időjárási — (csapadék, napfény, hőmérséklet stb.) viszonyok, talajelőkészítés (trágyázás, elővetemény, gépi munkák mennyisége, minősége), s végül a vetési és növényápolási, betakarítási munkák, — hogy csak a fontosabbakat említsük. Ezen tényezőknek a hatása azonban egymástól nem függetlenek, hanem komplexumként együttesen hatnak a terméseredmény kialakítására, kölcsönösen emelik vagy lerontják egymás hatását. Ez a tény azonban elméletileg még nem jelentene megoldhatatlan problémát, mert a többszörös korrelációs számítás (kapcsolatmérés) segítségével kimutathatók lennének akár százalékosan is az egyes tényezők termésmnövelő hatása. Ehhez azonban arra volna szükség, hogy valamennyi hatótényezőt előre ismerjünk, ami nyilván lehetetlen, tekintve, hogy az időjárási viszonyok hosszabb időre előre nem láthatók, nem tervezhetők. Nyilvánvaló tehát, hogy a mezőgazdasági növénytermesztésben ez utóbbi miatt műszakilag megalapozott pontos tervek (normák) nem készíthetők. Ez azonban még nem jelentheti a módszer elvetését.

A termelési eredmények tervezésénél legegyszerűbb megoldás lenne az adott termék s terület vonatkozásában a több éves statisztikai átlagot alapul venni. Egyáltalán nem valószínű azonban, hogy az így készült terv reális is volna. Ha kiindulásképpen el is fogadjuk e módszert, ezt korrigálni kell az általunk ismert (vagy adott esetben megismerhető) hatótényezők változásából eredő hatásokkal. Pl. ha valamely növényről az előző évekkel szemben új műtrágyát alkalmaznak — melynek termésmnövelő hatásfokát kísérleti gazdaságokban függvényyszerűen kimutatták —, előre tervezhető a műtrágya ilyen vagy olyan mértékű alkalmazásából várható növekedés. Továbbá a talajviszonyok, valamint a talaj előkészítő gépi és az egyéb munkák hatásfok változásai is mérhetők, melyek figyelembevételével közelebb juthatunk a reális tervszámhoz. Még mindig hátra van azonban az időjárás tényező komp-

lexummal való számolás, melyre vonatkozóan csak feltevésekkel élhetünk. Mellőzve itt a nagy méretű elemi csapások esetét, (jégkár, aszály, vízállás stb.) e tekintetben néhány variációt kellene kidolgozni, azaz pl. átlagos, illetve átlagosnál jobb és rosszabb időjárási feltételek esetén az egyéb tényezők változatlansága mellett milyen terméseredmény várható. Természetesen elméletileg is, de még inkább gyakorlatilag a problémák egész sora jelentkezik az időjárási tényező komplexum hatásfokának differenciálásával.

Amennyiben a fent vázolt problémák megoldhatók, úgy egészen jó megközelítéssel reális terveket készíthetünk, mely nélkülözhetetlen alapfeltétele a terv túlteljesítésén alapuló premizálási rendszernek, de mindenféle eredményességi részesedési rendszernek is, ahol első lépésként a várható terméseredménnyel kell számolni. Mindezekhez azonban hozzá kell tenni még azt, hogy ha a szükséges adatok (adott feltételek) birtokában a magasabb matematikai módszerek segítségével lehetséges is reális tervet készíteni, egyáltalán nem várható az, hogy termelőszövetkezeteink a jelenlegi általános üzemszervezeti színvonalon a fent vázolt vagy hozzá hasonló módon ezt megoldják. Ehhez tehát arra van szükség, hogy az egyes mezőgazdasági kísérleti intézmények nyújtsanak segítséget, s legalább gazdasági körzetenként, főbb kápnövényekre vonatkozóan készítsenek néhány változatot (a termelési feltételektől függően) az elérhető (tervezhető) termésátlagokra vonatkozóan.

Tekintettel azonban arra, hogy a szóban forgó részesedési formát termelőszövetkezeteink általában a családonkénti területfelosztású munkaszervezési rendszer alapján alkalmazzák, további problémát jelent az, hogy a kis termelőegységekben történő alkalmazása következtében még differenciáltabban (a feltételektől függően) kellene a tervszintet meghatározni.

A terv túlteljesítésén alapuló premizálási rendszer másik fő problémaköre az, hogy ki, s milyen arányban részesedjen a terven felül termelt termésből, illetve értékéből. Ezek a problémák sokkal könnyebben megoldhatók. Kézenfekvőnek látszik ugyanis az, hogy a terven felüli eredményből csak azok részesedhetnek, akik közvetlenül közreműködtek annak elérésében, tehát a termelésben. Helytelen az olyan megoldás (mint amelyet pl. egyes Csongrád megyei termelőszövetkezetekben tapasztaltunk), hogy a családokra felosztott kapások terven felül elért eredményéből a növénytermesztőkön, traktorosokon, fogatosokon kívül prémiumban részesítik a vezetőséget, könyvelőket, raktárost, rakodókat, pénztárost stb., tehát olyanokat is, akiknek munkájától teljesen független az adott termelőegységben elért terméseredmény. Itt természetesen nem arról van szó, hogy pl. a vezetői munkakör nem premizálható, hanem arról, hogy nem ilyen módon. A vezetők is premizálhatók, de nem egyes termelőegységek prémiumalapjából, s nem termelőegységenként, hanem az egész termelőszövetkezet, mint gazdasági egység jóvelmezősége alapján. Ellenkező esetben előfordulhat, hogy több vagy kevesebb termelőegységben a tervteljesítés következtében prémiumban részesítik a vezetőket, s egyéb — termelést közvetlen nem végző — munkakörben dolgozókat, s ugyanakkor épp a helytelen vezetés és üzemszervezés következtében a termelőszövetkezet egészében nem teljesítette kitűzött termelési, jóvelmezőségi stb. tervét.

Az egyéb jellegű dolgozókat pedig akiknek munkája nem hat ki a termésátlagra, elméletileg, de gyakorlatilag is helytelen a mások által elért többleteredményből premizálni. Így pl. a rakodóknál, szállítóknál, ha a terme-

lőszövetkezetnek érdeke fűződik a gyors szállításhoz (pl. az őszi kukorica vagy cukorrépa — melyek már kupacokba rakva elszállításra várnak — behordása a várható esőzések miatt veszélyeztetve vannak) célprémium tűzhető ki az ezt végző dolgozóknak.

A követendő elv tehát e tekintetben egyedül az lehet, hogy csak azokat lehet részesíteni prémiumban, akik munkájukkal kimutathatóan hozzájárultak a magasabb termelési eredmény eléréséhez. Pl. a kukoricatermesztésben adott esetben ha gépi, fogatos, és kézi munkát alkalmaztak akkor a résztvevő traktorosok, fogatosok s a növénytermesztők részesíthetők a terven felüli eredményből.

Abban az esetben, ha nagyobb termelőegységre (munkacsapat, brigád) vonatkozik a fenti részesedési forma, úgy természetesen felvetődhet az a gondolat — mint ahogy a gyakorlatban is már több helyen megoldást nyert —, hogy a saját hibájából a munkától távolmaradó s hanyag tagokat ki lehet zárni a prémiumban való részesedésből, tekintve, hogy ezeknek nem sok érdemük volt a jobb eredmény elérésében.

További kérdés még annak tisztázása, hogy a terven felül elért termésnek, vagy értékének hanyadrészét, s milyen arányban osszák szét az adott munkákban részt vevő tagok között. Tapasztalat alapján megállapítható, hogy a termelőszövetkezetek e részesedési formánál a terven felül elért termés mennyiség, illetve érték 20—50%-át osztják ki prémiumként egyes esetekben természetben, de általában pénzben. E tekintetben általános követelményként megállapíthatjuk, hogy növényenként megállapítva olyan arányokat kell kialakítani, amelyek ténylegesen betölthetik az ösztönzés célját s nem sérti a munka szerinti elosztás elvét. A százalékos arány megállapítását megelőzően éppen ezért helyes értékekben is kifejezni, s az értékesebb termékeknel alacsonyabb, s fordítva magasabb kulcsot ajánlatos rögzíteni, hogy ugyanakkor ne vezessen indokolatlanul magas jövedelemrészesedéshez. A felosztásra kerülő arány meghatározásánál figyelembe kell venni azt is, hogy milyen magasan határozták meg a termelési tervet. Előfordult pl. hogy egy adott községen belül — melyben három termelőszövetkezet is működik —, hogy az egyik termelőszövetkezet azonos termékekre vonatkozóan alacsonyabb tervszámok mellett következetesen magasabb részesedési arányt állapított meg. Ez a megoldás nyilvánvalóan nem felel meg a munka szerinti elosztás elvének s esetleg az lesz az eredmény, hogy a »túlpremizált« termények munkáiban iparkodnak minél több munkaegységet gyűjteni (csapat vagy brigád premizálása esetén), mert ott jól lehet keresni s talán épp emiatt kevesebb gondot fordítanak a minőségre, vagy esetleg emiatt más munkákat elhanyagolnak.

Ami pedig a felosztásra kerülő résznek illetve értékének az ott dolgozók közötti elosztását illeti, ismét kézenfekvőnek látszik, hogy a részesedés a ráfordított munka arányában történjék. Elvileg helyes volna kimutatni, hogy az egyes munkák milyen arányban járultak hozzá az eredmény kialakításához, s ennek megfelelően történne az elosztás, azonban ez túl bonyolult eljárásnak bizonyulna s még sem vezetne tökéletes eredményre. Ehelyett sokkal egyszerűbb az a megoldás, ha az adott területen megszerzett munkaegységek, vagy a jóváírt pénzérték arányában történik a prémium felosztása is, amelyben feltételezhetően kifejezésre jut a munka mennyiségén túlmenően a minősége is. Ehhez a premizálási formához természetesen arra van szükség,

hogy a premizálendő termékeknel külön részletezve tartásuk nyilván az egyes munkaráfordításokat tevékenységenként, s az egyes tevékenységeket végző tagok szerint.

A prémiumrendszer második főbb változata a célprémium, melyet általában az időbeni gyors és minőségben jó munkavégzés ösztönzésére alkalmaznak (vetési, betakarítási, szállítási, rakodási stb. munkáknál). A makói járás egyes termelőszövetkezetei is élnek e formával, pl. kézi, kiskaszával történő aratásnál, behordásnál, cséplésnél kat. holdanként, illetve mázsánként a munkaegységen felül meghatározott pénzösszeget juttatnak. A célprémium esetében is szem előtt kell tartani azokat az általános elveket, melyekről a fentiekben már volt szó (összhangban legyen a munka szerinti elosztás elveivel, reális legyen a végzett munkáért kitűzött prémiumösszeg stb.).

2. A jövedelemelosztás mércéje (a tarifálás formái)

A fenti csoportosítástól függetlenül az elosztás formái különbözők lehetnek a jóváírási mércé tekintetében is. Míg az előző fejezetben arról volt szó, hogy a termelőszövetkezeti tagok mi alapján (közvetlenül a végzett munkateljesítmény, vagy az elért termelési eredményhez való hozzájárulás) részesednek a termelőszövetkezet felosztható jövedelméből, addig itt az a kérdés, hogy mivel mérjük, milyen formában írjuk jóvá a tagoknak a kifejtett munkáért (elért eredményért) járó követelést. Akár a munkateljesítmény, akár az elért eredmény — emögött tulajdonképpen ugyancsak a kifejtett munkamennyiség van — az alap, szükség van egy mérőeszköze, ún. mércére, mely — a különböző munkákat közös nevezőre hozva — kifejezi az egyes tagoknak a közös gazdaságban kifejtett tevékenységét, amely ugyanakkor mérőeszköze lehet a felosztható közös jövedelemnek a tagok közötti elosztásának is.

A mércé szerepét ennek megfelelően betölthetik azok a módozatok, amelyek a fenti követelményeknek eleget tehetnek. Így mércénként szerepelnek a) a munkaidő, b) a munkaegység (absztrakt értelemben vett egységnyi munka) s közvetlenül a c) pénz, mint az elosztás általános eszköze.

a) A munkaidő mint mércé lehetőségével, annak primitív és tökéletlen volta miatt nem kívánunk foglalkozni, más kérdés az, hogy e forma alkalmazása is megfelelő lehet adott körülmények között (pl. szilárd munkafegyelem esetén) erre azonban a későbbiekben még visszatérünk.

b) A kettős funkciót betöltő mérőeszközként ezideig általánosságban az ún. munkaegységet alkalmazták. A munkaegység alkalmazását a történelmileg kialakult társadalmi viszonyok tették szükségessé.

Az utóbbi időkig mind a szovjet, mind a magyar közgazdászok a munkaegység létét az össznépi tulajdontól eltérő szövetkezeti csoporttulajdon sajátosságaiból vezették le, s a csoporttulajdonhoz tapadó, s kizárólag ebből következő egyetlen elosztási formának nyilvánították. A hazai és külföldi tapasztalatok azonban azt bizonyítják, hogy a csoporttulajdonnak nem feltétlen velejárója a munkaegység rendszer, hanem a pénzbeni tarifálás is lehetséges; sőt perspektivikusan mindinkább ez válik uralkodóvá. Következésképpen a munkaegység rendszer létjogosultságát nem a csoporttulajdon viszonyokkal lehet magyarázni, hanem elsősorban az árutermelés alacsonyabb szintjével, s az ezzel kapcsolatos termelési-igazgatási sajátosságokkal. Helye-

sen mutat rá Csizmadia Ernőné a Közgazdasági Szemlében megjelent cikkében, hogy; »Olyan országban, ahol a szétaprózott és alacsony termelékenységű paraszti mezőgazdaságot kell korszerű szocialista nagyüzemi mezőgazdasággá fejleszteni, ahol ennek főútja, uralkodó szervezeti kerete az artel, vagy az artel típusú mezőgazdasági termelőszövetkezet, *adott történelmi körülmények között* elkerülhetetlen, szükségszerű a munkaegység alkalmazása...«.

»Olyan körülmények között, amikor a kolhozokban és a termelőszövetkezetekben a személyi fogyasztási alap főleg a természetbeniekből tevődik össze, amikor nincs egységes mezőgazdasági árrendszer, s a végzett munkát túlnyomóan természetben a gazdasági év végén tudják díjazni, elkerülhetetlen a munkaegység.«⁶

A termelőszövetkezeti gazdálkodás kezdetén tehát, amikor még jelentős a természetbeni részesedés, s ehhez még hozzátehetjük, hogy folyamatos bevétellel s megfelelő tartalékalappal nem rendelkeznek, valamint a vezetőség tapasztalatainak hiánya, a külső természeti tényezők nagyobbfokú hatása miatt a felosztásra kerülő közös jövedelem pontos nagysága előre nem látható, hanem csak utólag a gazdasági év lezárásával állapítható az meg, csak a munkaegység — mint a munka- és jövedelemelosztás mértékegysége — rendszerével valósítható meg a munka szerinti elosztás elve. Itt a munkaegységgel — mint a munka mértékegységével, mely a termelés oldalával, a teljesítményi, eredményességi normák s a munkák osztályozása kérdéseivel kapcsolatos, nem kívánunk foglalkozni, csupán az elosztás szempontjából.

A munkaegységnek, mint az elosztás mértékegységének, tartalmilag a garantáltság szempontjából három formája ismeretes.⁷

ba) A termelőszövetkezeti mozgalom kezdeti szakaszán a szükséges üzemi-gazdasági feltételek hiánya miatt nem rögzítik előre a munkaegység forintban kifejezett abszolút nagyságát. Itt az egyéni jövedelem teljes mértékben a felosztható közös jövedelem alakulásától függ. Bár tervezett forintértéke e formánál is van a munkaegységnek, azonban csak év végén az össz felosztható jövedelem és az össz munkaegység hányadosaként lehet pontosan megállapítani abszolút nagyságát.

bb) A termelőszövetkezetek gazdasági, szervezeti megerősödésével mindinkább töreksenek arra, hogy a munkaegységért járó jövedelem egy hányadát előre meghatározzák (részben garantált munkaegység, vagy a garantált pénz-előleg). E módszert alkalmazza a kisbér-battyánpusztai Virágzó Tsz,⁸ ahol 1957 óta teljesített munkaegységenként 30 forintot havonként előre kifizetnek — ennyiben előre rögzített —, s a közös jövedelemből a munkaegységekre még felosztható fennmaradt részt pedig a zárszámadáskor fizetik ki az összejjövedelem és az összmunkaegység összevetése alapján — ennyiben előre nem rögzített.

bc) S végül harmadik változatban az egységnyi munkáért járó jövedelem nagyságát teljes egészében előre rögzítik. Ennek egyik esete az ún. teljes egészében »garantált munkaegység« amikor év elején a tervek jóváhagyásával egyidejűleg előre meghatározzák a munkaegységért járó pénzbeni jövedelmet. A munkaegység tehát még megmarad mind a munka, mind pedig az

⁶ Csizmadia Ernőné: A munkaegységtől a pénzbeni munkadíjazásig: Közg. Szemle, 1961. 5. sz. 561—562. o.

⁷ Vö: Komló L.: id. m. 474. o.

⁸ Hodek József: Mi így csináljuk. Társadalmi Szemle. 1961. 3. sz. 66—71. o.

elosztás mértékegységéül, de már minőségileg új tartalommal jelentkezik, s ezzel a munkaegység, mint mérce, formájában is egy új módszerrel kell felcserélődni — a munkák, illetve a termelési eredmények pénzbeni tarifálásával.

A garantált munkaegység formának, bár elméletileg igen nagy, de gyakorlati szempontból különösebb jelentősége nincs. Nemcsak azért, mert tudomásom szerint hazai viszonylatban ilyen még nem került alkalmazásra, de azért is, mert amennyiben a gazdasági, vezetési, számviteli, pénzügyi figyelem stb. szempontjából adott termelészövetkezet már oly erős, hogy garantált jövedelmet tud biztosítani, a munkaegység mércéje helyett a pénzbeni díjazást vezeti be, mely ezen a fokon, már egyszerűbbé, áttekinthetőbbé, közvetlenebbé teszi a gazdálkodás egészét.

c) A munkateljesítmények pénzbeli tarifálásának két változata lehetséges: a) részben rögzített, b) s teljes egészében előre meghatározott (garantált). Mindkét formában az egyes teljesítménynormák elvégzéséért a munkaegység mellőzésével közvetlenül, a munka osztályoknak megfelelően pénzösszeget írnak jóvá a tagoknak.

ca) A pénzbeni mérce alkalmazása önmagában azonban még nem jelent lényeges változást a jövedelemelosztás megelőzően alkalmazott módszereihez képest. A tagok egész évi jövedelme (pl. a részbeni rögzített formánál) továbbra is a kollektív gazdaság jövedelemelosztásától függ. Ebben az esetben csupán rendszeres »munkabér« jellegű előlegezésről van szó — mint ahogy a részben garantált munkaegységnél is —, amely az évvégi zárszámadás eredménye alapján a közös jövedelemből való kiegészítő — még jóváírható — részesedéssel együtt képezi a tagok egész jövedelmét.

A nemzetközi és hazai tapasztalatok alapján pénzbeni tarifálásra való áttérés első szakaszában az egyes munkáért, teljesítménynormákért az előző évek átlagos munkaegység értékének mintegy 70%-át lehet biztonságosan garantálni.⁹ A termelészövetkezetek a munkák pénzbeni javadalmazásának átteréséhez hasznos segítséget nyújt az FM. által kiadott »A termelészövetkezeti tagok és vezetők pénzbeni javadalmazásának mellékletei« (és az ezt kísérő útmutató), mely a munkaegységkönyvhöz hasonló formában, de attól eltérően az egyes munkákra (a munkák I—VIII. osztályba sorolásával!) kiterjedően nem munkaegységben, de pénzben tarifálja azokat. Négy változatot javasol e tekintetben, attól függően, hogy gazdaságilag, szervezetileg, a pénzügyi bevételek folyamatossága, s a pénzügyi tartalék szempontjából milyen erős a termelészövetkezet. E forma legnagyobb jelentősége abban van, hogy átmenetet képez a munkáért járó javadalmazás teljes mértékű garantálásához.

cb) A teljes egészében garantált munkaegység, de még inkább az egészében garantált pénzbeni díjazás (tarifálás) esetében gyökeres — mondhatjuk —, minőségi változás jelentkezik a termelészövetkezeti tagok jövedelemrészesedésében. Ez kifejeződik abban, hogy míg megelőzően a termelészövetkezeti tagok egyéni tevékenységükért járó jövedelme a legszorosabban összefüggött a termelészövetkezet, mint gazdálkodási, tulajdoni egység adott időszakban elért eredményével, jövedelmével, addig a teljesen garantált módszerek alkalmazásával a munka teljesítmény szerinti részesedésnél a tagok jövedelme függetlenné válik az adott időszak üzemi jövedelmétől.

⁹ E megoldást és arányt javasolja Kopácsi S.: i. m., továbbá az F. M. által kiadott pénzbeni javadalmazási rendszer is.

A teljes egészében garantált pénzbeni díjazásnál tehát a termelőszövetkezeti tagok »munkás« jellege jelentkezik erősebben, minden egyes alkalommal (naponként is) ismeri »keresetének« nagyságát. Természetesen ha az adott termelőszövetkezeten belül elhalványodik is a tulajdonosi elem (az eredményességi rendszerben ez kevésbé), az egyes termelőszövetkezeti gazdaságok, egészében — mint elkülönült gazdasági szervezeti, tulajdoni egységek — vonatkozásában ez továbbra is érvényesül. Az egyes termelőszövetkezetek ugyanis termelési feltételek, termési struktúra stb. tekintetében különböznek, amiből következik egymástól eltérő jövedelmezőségük is — jelenleg még nagyobb, a jövőben kisebb mértékben. Ebből pedig következik az, hogy — a termelőszövetkezetek csoporttulajdoni viszonya miatt — azonos munkáért, pl. 800 négyszögöl kukorica sorkapálásáért az egyes termelőszövetkezetekben eltérő díjazás jár. (Az egyik tsz 40, a másik 50, esetleg 60 stb. forintot.)

Míg az állami vállalatoknál azonos munkáért azonos alapbér jár az ország bármely területén, bármely munkahelyen, addig a termelőszövetkezetek vonatkozásában épp a csoport-tulajdoni viszonyok miatt lényeges eltérések lehetnek az azonos munkáért való részesedés tekintetében. Ez pedig azt jelenti, hogyha adott termelőszövetkezeten belül érvényre jut is a munka szerinti elosztás elve, nem érvényesül azonban az valamennyi termelőszövetkezet vonatkozásában. Végső soron tehát az átmeneti időszakban csorbát szenved a szocializmus egyik gazdasági alapelve — a munka szerinti elosztás elve —, melynek alapja a termelőszövetkezetek különböző termelési feltételei, tehát jövedelmezősége, oka pedig a csoporttulajdon. E tulajdonforma tehát lényegében gátolja az elosztás szempontjából is a szocializmus gazdasági törvényének érvényesülését — konkrétan a munka szerinti elosztás elvét.

Igaz, a szövetkezeti tulajdonviszonyból származó sajátosságaiából e tény eddig is fennállott, de nem olyan élesen jelentkezett, mint a bérjellegű részesedés esetén. Ez utóbbi esetben ugyanis ellentét jelentkezik a részesedés formája s a csoporttulajdonból eredő tartalma között is. Közelebbről a teljes egészében garantált pénzbeni részesedés — kidomborítva a dolgozói elemeket — feltételezi az állami gazdaságok bérszintjének elérését, ugyanakkor a termelőszövetkezeti tagok, mint tulajdonosok ennél kisebb vagy nagyobb szintű díjazásban részesülnek.

A fentiekben érintett ellentmondás azonban csökkenthető a termelékenység azonos szintre való fejlesztésével, árpolitikai szabályozásokkal, nagy termelőszövetkezeti gazdaságok létrehozásával — melynek következtében kiegyensúlyozottabbak lennének a feltételek —, valamint a különbözőzeti földjáradék tökéletes elvonásával stb. Végső soron azonban ez a kérdés az elosztás szempontjából is a csoporttulajdonnak az össznépi tulajdonná való válásához vezet el.

3. A jövedelemrészesedés időbeli megoszlása és megjelenési formái

A mezőgazdaságban az üzemi jövedelmek jelentősebb része — a növénytermesztés termelési jellege, s nagyobb terjedelme miatt — a nyárvégi s őszi hónapokban jelentkezik a termésbetakarítás alkalmával. Így volt ez a kisáru-termelő parasztság életében is. A jövedelem azonban termésben jelentkezett s nem feltétlenül jelentett egyben pénzbeli bevételt is. A parasztság amennyiben megélhetési viszonyai, az értékesítési lehetőségek megengedték, töreke-

dett tartalékot képzeni, illetve terményeit időszakonként értékesíteni, biztosítva azáltal a kiadásaihoz szükséges pénzbeni bevételeit.

E viszonyokhoz szokott parasztság a termelőszövetkezetbe való belépés után is ezt kívánta még folytatni s nagyrészen függött ezzel össze az, hogy a termelőszövetkezetekben a kezdeti időszakban természetben — tehát általában a nyárvégi és őszi hónapokban, amikor erre lehetőség van — történt a részesedés. A részesedés tartalmi — természetbeni — formája következőképpen meghatározta időbeli megjelenését is. Ez a megoldás azonban csak átmeneti lehet, mert sok tekintetben gátolja a szocialista termelési viszonyok fejlődését, erősödését. A szocialista tervgazdálkodás ugyanis megköveteli a mezőgazdasági termelés struktúrájának az állam részéről való fokozottabb meghatározását, továbbá ezen termények tervszerinti elosztását is. Ebben az irányban haladnak az államnak — közvetlenül vagy közvetve — a termelőszövetkezetekkel kötött termeltetési-, felvásárlási szerződésai is. A termelés vonatkozásában alkalmazott fenti módszerek pedig meghatározzák a termelőszövetkezetnél jelentkező pénzbeni jövedelmek, bevételek időpontját is azáltal, hogy a növénytermelés termékeit egyre nagyobb hányadát kötik le előre, — amiért az állam részéről előlegben is részesülnek —, s szállítják le közvetlen a betakarítás után.

Következőképpen mindinkább szűkül a termelőszövetkezeti tagok természetbeni részesedési köre. E jelenségnek pedig van egy másik főbb jelentősége is; mégpedig az, hogy az értékesítés problémája nem vonja el a tagokat a munkától, mely végső soron ismét a szocialista termelési viszonyok erősödését jelenti.

A termelőszövetkezeti tagok pénzbeli részesedési formája pedig időbelileg távolról sem olyan kötött, mint volt az a természetbeni részesedés idején. A részesedés új megjelenési, pénzbeni formája tehát a részesedés időbeni megjelenésének is új formáját — folyamatosságát — teszi lehetővé.

A termelési viszonyok fejlődéséből következő lehetőségen és szükség-szerűségeen túlmenően a folyamatos pénzbeni díjazás alkalmazását sürgeti a szövetkezeti parasztság részéről jelentkező igény is. Az elmúlt évtized folyamán is lényegesen megváltozott s napjainkban méginkább változóban vannak a falusi, paraszti életviszonyok. Különösen jelentkezik e változás a parasztfiatalok körében, akik mindinkább igénylik a városihoz hasonló életmódot (kulturális körülmények közötti szórakozás, művelődés, a legújabb divat szerinti öltözködést stb.). Bár ezeknek a megváltozott szükségleteknek első-sorban a megfelelő kereskedelmi hálózat, árutérítés, szórakozási, kulturális stb. lehetőségek megteremtése a feltétele, azonban más oldalról csak azok élhetnek a városihoz hasonló életmódot, akik rendszeres fizetéssel rendelkeznek.

Az igény tehát — a fentiekből következően — jelenleg is megvan a folyamatos pénzbeni részesedésre, ami a jövőben még inkább fokozódik, ugyanakkor e részesedési forma megvalósítása is elősegíti — a szükséges egyéb feltételek megteremtésével összhangban — a falusi, paraszti életmódnak a városihoz való közelebb kerülését, mely a falu és város közötti ellentét megszüntetésének irányába mutat.

A termelőszövetkezeti részesedési formák szerepe a Tsz gazdálkodásában

Az egyes részesedési formák áttekintése után szükségesnek látszik annak a kérdésnek a felvetése, hogy milyen jelentősége, szerepe van ezeknek a termelőszövetkezetek gazdálkodásában, a szocialista termelési viszonyok erősödésében. Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy itt nem a szélesebb értelemben vett elosztásról, tehát nem mint az újratermelési folyamat egyik mozzanatáról a maga teljességében kívánok szólni hanem csupán a tagoknak a felosztható alaptól való részesedéséről.

Az 1956-ban elindult jövedelemelosztási vita kezdetén volt olyan nézet, mely a termelőszövetkezeti mozgalomban meglevő hiányosságokat döntően a jövedelemelosztás »helytelen« módjának azaz a munkaegységszerinti részesedési rendszernek tulajdonította.¹⁰ Ez a felfogás — nyilvánvalóan — túlzott jelentőséget tulajdonít a részesedési forma kérdésének s háttérbe szorítja az egyéb termelési, szervezési stb. jellegű tényezőket. Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy a jó gazdálkodást, a helyes vezetést, a tervszerű és szervezett munkát, a munkafegyelmet, stb. nem pótolhatja semmiféle elosztási forma, más kérdés az, hogy a részesedési forma helyes megválasztása az előzőkhöz nagymértékben hozzájárulhat.

A társadalmi formák fejlődéstörténetének tapasztalatai — mint ismeretes — azt mutatják, hogy az elosztási viszonyokat mindenkor a tulajdonviszonyoktól függő termelési viszonyok határozzák meg. Továbbá adott termelési viszonyok között is a jövedelem nagysága, a megtermelt javakból való részesedés végső soron a termelés mikéntjétől a termelési erők fejlettségétől, a fogyasztási alap nagyságától függ.

Ez a helyzet tulajdonképpen a termelőszövetkezeti jövedelemrészesedés vonatkozásában is. A termelőszövetkezeti, csoport tulajdonviszonyból következik, hogy a termelőszövetkezet tagjainak jövedelme, részesedése az általuk megtermelt javakból történik — az állammal szembeni kötelezettségek, s a termelés bővítésére szükséges hányad, s egyéb közös szükségletek levonása utáni részből, szem előtt tartva a munka szerinti elosztás elvét. A hazai termelőszövetkezetek tulajdoni viszonya bonyolódik azzal, hogy a termelőszövetkezeti eszközök egy része, a föld magántulajdon formát ölt, — ha korlátolt magántulajdon is —, (örökölhető, a tag kilépésével a föld kiadható stb.) amiért ezen tulajdonosok még földjáradékban is részesülnek, — amelynek nagysága a bevitt földterülettől függ s független a tsz-ben végzett munka mennyiségétől —, s csupán az egyéb termelőeszközök képeznek közös csoporttulajdont. A termelőszövetkezeti tagok azonban nemcsak tulajdonosai a termelőeszközöknek (a föld kivételével), a megtermelt javaknak, hanem »munkásai«, dolgozói is a termelőszövetkezeteknek. Következésképpen az elosztás tekintetében jelentkezik, s a gyakorlatban sokkal inkább dominál — különösen a fejlettebb részesedési formáknál — a munka szerinti elosztás szocialista elve, — a javakból mindenki a végzett munka arányában részesedjen. Az egyes tagok részesedése (jövedelme) pedig a magántulajdon jellegből folyó földjáradéktól eltekintve — egyrészt függ a termelőszövetkezet által elért egész eredménytől (csoport tulajdoni elem), másrészt a tag által a közös gazdaságban kifejtett

¹⁰ Kopácsi S.: i. m.

tevékenységétől. (dolgozói elem). Minél nagyobb a termelőszövetkezet eredménye, felosztható jövedelmi hányada, annál nagyobb rész jut adott munkateljesítményért, s minél több az egyes tagok teljesítménye, annál több a közös jövedelemből származó egyéni részesedés. A jövedelem alakító e két tényezőjét azonban nem lehet egymástól elválasztani, mert egymásra hatnak. Ugyanis a közös felosztható jövedelem nagysága függ — többek között — az egyes tagok tevékenységétől (a végzett munka mennyiségétől, minőségétől) s viszont az egy-egy tagra, adott teljesítményre jutó részesedés függ az elosztásra kerülő összjövedelem nagyságától. Ilyenformán az egyéni és közös, másképpen a dolgozói és ulajdonosi érdek — a tanulmány elején már említett ellentétük ellenére — összeegyeztethető, sőt végső soron azonos. Ezzel kapcsolatban tehát legfontosabb feladatnak az látszik, hogy az említett érdekeket összeegyeztessék, azaz biztosítsák, a termelőszövetkezetben, mint gazdasági egységen belül a szükséges munkamennyiség gazdaságos, jóminőségben való kifejtését, biztosítva ezáltal a minél jobb eredmény elérését.

A probléma azonban éppen az, hogy milyen módon lehet az egyéni és közös érdekeket összeegyeztetni. Ezzel kapcsolatban a helyes irányításon, jó munkaszervezésen túlmenően három módozatot lehet megkülönböztetni; úgy-mint 1. neveléssel, 2. adminisztratív úton, 3. s különböző ösztönző módszerekkel. Az egyes módozatok részletezése előtt előre kell bocsájtani, hogy az egyenkénti vizsgálat nem jelenti ezek kizárólagosságát, egymással való helyettesítést, mert csupán együttes alkalmazásuk vezethet helyes eredményre. Más kérdés az, hogy az egyes módozatok súlya, domináló ereje az adott körülményektől, a termelőszövetkezeti mozgalom fejlettségi fokától, a termelési feltételektől attól függően, hogy az adott viszonyok között melyek vezetnek jobb eredményre, különböző lehet.

A volt kisárutermelők tudata a termelőszövetkezetbe való belépés pillanatában nyilván nem válik szocialista tudattá. Az előző termelési viszonyok között hozzászokott, hogy egyéni érdekeit tartsa szem előtt, mely az elszigetelt termelési viszonyok között másként nem is lehetett. Ez a motívum kíséri még egy ideig termelőszövetkezetbeni tevékenységnél is. Szükséges tehát, a termelőszövetkezeti parasztsággal megértetni az egyéni és közös érdek azonosságát, hogy egyéni számítását is csak akkor találja meg, ha a szükséges munkákat időben minőségileg kifogástalanul végzi el, azaz ha a csoporttulajdont is jó gazda módjára kezeli.

Természetesen a tudatbeli átalakulás nem történik meg máról holnapra, s nem jelentkezik egyformán minden egyes embernél. Szükség van tehát egyes esetekben arra is, hogy azokat a tsz tagokat, akik nem megfelelő munkát végeznek — a közösség nevelő hatásán túlmenően — adminisztratív úton is kényszerítsék arra, (részesedés levonásával, a munka ismételt elvégzésével, kiegészítő juttatások megvonásával, stb.) ami bizonyos értelemben ismét nevelő célzatú. Nyilvánvaló azonban, hogy ezeket az eszközöket csak megerősödött termelőszövetkezetek alkalmazhatják eredményesen, ahol erre megvannak a szubjektív és objektív feltételek, azaz ahol a tagság zöme elítéli az ilyen jelenségeket, s ennek hangot is mer adni, illetve gazdasági szempontból a tagok ragaszkodnak a termelőszövetkezetben való maradáshoz. Ugyanakkor a tapasztalat azt mutatja, hogy gazdaságilag szervezetileg erős tsz-ben melyekben több éves tagság dolgozik, kevésbé jelentkezik probléma a munkafegyelemmel.

A hiányosságok, rendellenességek elsősorban az újonnan alakult termelőszövetkezetekben jelentkeznek, — a kezdeti átmeneti nehézségekből folyóan — következképpen, ahol az öntudatra még nem nagyon lehet számítani, illetve az adminisztratív eszközök alkalmazásának nincsenek meg a feltételei. Ilyen esetekben van helye különösen ösztönző módszerek alkalmazásának, mellyel érdekeltté válnak a jobb és többtermelésben a termelőszövetkezeti tagok. A részesedési formák helyes kiválasztásának, alkalmazásának problémája tehát egyrészt ezért lép előtérbe, melynek az volna a szerepe, hogy a termelésben való érdekeltté tétellel megvalósítsa az egyéni s közös érdek összhangját.

A legnagyobb probléma azonban nyilván az, hogy melyik részesedési forma legcélravezetőbb. Ezzel kapcsolatban — mint már utaltunk rá — voltak nézetek, melyek egyik, vagy másik forma felett törtek lándzsát. Nyilvánvaló ezen szemlélet helytelensége. Ugyanis az egyes részesedési formák alkalmazásának eltérő feltételei vannak, s minthogy jelenleg termelőszövetkezeteink fejlettségi foka — gazdasági, szervezeti stb. szempontból — különböző, eleve lehetetlen, hogy egyetlen módszert alkalmazzanak valamennyien.

További kérdés lenne tehát annak vizsgálata, hogy az egyes termelési feltételek mellett milyen részesedési módszerek alkalmazhatók legeredményesebben. Természetesen e tanulmány szerzője nem vállalkozhat arra, hogy az egyes esetekre tökéletes módszert dolgozzon ki, csupán utalásokra, általános elvekre szorítkozhat, s ezzel mintegy összefoglalást adna az egyes részesedési formákkal kapcsolatos előző fejtegetésekről.

A részesedési forma kiválasztását — mint már utaltam rá — az üzemvezetési, üzemszervezési s egyéb termelési, gazdasági viszonyok felmérésének elemzésének kell megelőznie. Így a közös gazdálkodás kezdeti időszakában — mint ismeretes — a vezetés még nem ismeri kellően adatok hiányában a termelési lehetőségeket, s tapasztalatokkal sem rendelkezik. Részben ebből s másrészt az állandó létszámmozgásból következően nincsenek stabil, állandó jellegű termelőegységek, lényeges eltérések mutatkoznak az egyes területek termelőképességében. Továbbá a fentiekből következően nem tudja kialakítani a megfelelő vetésforgót, mely a tervezés, munkaszervezés, talajgazdálkodás stb. fontos előfeltétele. Ilyen körülmények között legcélravezetőbb a munkateljesítményeket mérni, s a részesedés alapjául alkalmazni, amely egyrészt mindenki által könnyen megállapítható, s független az eltérő talajviszonyoktól, valamint a munkaerő belső mozgásától. Ez esetben az elosztás szempontjából a nagyobb figyelmet a javadalmazás mértékére, a munkaosztályok helyes, arányos kialakítására kell fordítani.¹²

Tekintettel azonban arra, hogy épp a kezdeti szakaszban a parasztság egy hányada — főleg a módosabbak — nem veszi ki részét kellően a termelőszövetkezeti munkából, másrészt egyéni érdekeiket tartva szem előtt nem töreksenek valamennyien minőségi munkára, a probléma a gazdálkodáshoz szükséges munkamennyiség jó minőségben való kifejtésének a biztosítása. A munkafegyelem területén jelentkező hiányosság kiküszöbölésére, valamint az egyéni parasztságnak a közös gazdálkodásra való áttérésének megkönnyítését célozza a

¹² E kérdéssel foglalkozott Komló L.: A munkák osztályozása és értékelése a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben c. cikkében, Közg. Szemle 1960. 10. sz. 1149—1159. o., ovábbá Szerző: Az ambrózfalvi Dimitrov Tsz 10 éves fejlődése és jelenlegi problémái c. tanulmányában, 1961. Hódmezővásárhely.

döntően kéziművelési területek (kapások) egyénekre (családokra) való felosztása.

E termelési s munkaszervezeti formánál bizonyos korlátok között megmarad a parasztság függetlensége, tág lehetőség nyílik a családtagok termelésbe való bevonásának, lehetőség nyílik az eredményesség parcellánkénti kimutatására — a munka minőségének is a megállapítására.¹³ Ilyen körülmények között a tagok felelősségérzete is lényegesen nagyobb az általa vállalt terület megműveléséért. Ilyen esetben alkalmazhatók a különböző eredményességi, illetve premizálási rendszerek is, melyek anyagilag is ösztönöznek a nagyobb terméseredmény elérésére. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy e részesedési formák csak akkor felelhetnek meg rendeltetésüknek, ha megfelelnek a szocialista munka szerinti elosztásnak, tehát ennek érdekében a feltételeknek megfelelően differenciáltan kell megállapítani a termelési színvonalat.

A javadalmazási mérce szempontjából leghelyesebb a kezdeti szakaszban a munkaegység alkalmazása, s a részesedés garantáltságára, valamint folyamatosságára ezidőben még nem vállalkozhat.

A termelőszövetkezeti gazdaságok gazdasági, szervezeti erősödésével fokozatosan elsősorban a garantáltság s folyamatosság tekintetében jelentkezik változás, az alapvető kérdésben a részesedés alapformáiban (munkateljesítmény szerinti, eredményességi, prémios) lényegesebb változás nem jelentkezik, legfeljebb tökéletesebb a kivitelezésük a megváltozott feltételek miatt.

A családokra való területfelosztási módszerek miután a kezdeti problémákon átgépezt, megszűnnek s átadják helyüket a gazdaság jellegének megfelelő, állandó létszámú zárt (esetleg komplex) termelői egységeknek. Tekintve, hogy ez a folyamat a garantált s folyamatos javadalmazással jár együtt, helyes ha évközben a végzett munka alapján a teljesítményt díjazva rendszeres, garantált előleget kapnak a tagok, s a zárszámadás alkalmával az eredményességtől függően ún. »nyereségrészesedésben« vagy prémiumban részesíthetők az eredményesen működő termelőegységek. Ezt a módszert jelenleg a gazdaságilag erősebb termelőszövetkezeteink már megvalósíthatják.

Perspektívikusan szemlélve a termelőszövetkezeti jövedelemelosztás kérdését — figyelembe véve más országok tapasztalatait is —, a következő látszik megvalósíthatónak: Az egyes elvégzett munkateljesítmények után a termelőszövetkezeti tagok pénzben tarifált rendszeres díjazásban részesülnek, (teljes egészében garantált részesedés) amit költségelemként számolnak el, a zárszámadás után pedig, amennyiben a termelőszövetkezet eredménye lehetővé teszi kiegészítő részesedést juttatnak az eredményesen dolgozó termelőegységek tagjainak. Itt azonban feltételként nem elegendő csak a tervszint túlteljesítése, hanem egyéb mutatókat kívánatos kidolgozni mint pl. az önköltség, termelékenység alakulása, de mindenkor törekedni kell — míg hatnak — a külső termelési tényezők kiszűrésére.

¹³ E családonkénti felosztási rendszernek a fenti előnyei mellett hátrányai is vannak. Tekintve, hogy ez üzemszervezési probléma, mely eltér a tanulmány jellegétől, csupán utalok — kifejtésük nélkül — e hátrányokra. Így pl. nélküli az egyszerű kooperáció adta lehetőség kihasználását. Egyenlőtlen talajviszonyok esetén differenciált termelési, javadalmazási szintet kell meghatározni, gátolja a gépi munkák szélesebb elterjedését, szervezetenélőbb a betakarítás, nem gazdaságos a szállítás, hátráltatja a betakarítás utáni talajelőkészítési munkák elvégzését, stb.

Jelenleg még több részesedési formával találkozunk mind a gyakorlatban, mind pedig az irodalomban. A részesedési variációk növekedésének oka pedig a helyesebb megoldások keresése, közelebbről a munkaszerinti elosztási elv tökéletesebb érvényrejuttatása, a tagoknak a jobb minőségi munkára való ösztönzése, a falusi életmód megváltozásából fakadó igény kielégítése, stb. A jövőben azonban e változatok száma feltehetően — a termelőszövetkezetek közötti még meglevő gazdasági, szervezeti stb. különbségek eltűnésével — csökkeni fog. Addig viszont a termelőszövetkezetek alkalmazhatják bármelyik formát, a legfőbb követelmény az, hogy az a tagság igényének megfelelően, a termelőszövetkezeti gazdaság erősödését szolgálja.¹⁴

Др ИОЖЕФ БАЛАЖ

младший научный сотрудник

УЧАСТИЕ В ПРИБЫЛЯХ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ

(Аннотация)

С 1956, вернее с 1957 года экономисты (теоретики и практики) и специалисты сельского хозяйства Венгрии все большее внимание уделяют вопросам доходов членов сельскохозяйственных производственных кооперативов. Статья, собственно говоря, подытоживает — в полемическом стиле — эти до сих пор затронутые теоретически и применяемые на практике методы участия в прибылях и доходах. Исследует формы участия в прибылях членов сельскохозяйственных кооперативов с многих сторон: так например, методы измерения труда, запись в кредит, гарантия (обеспечение) прибыли, сроки выплаты, формы ее содержания. Подробно обсуждает условия и проблемы применения новых методов, в том числе формы прибыли, дополненной премией, а также вопрос полностью гарантированной денежной прибыли.

Хотя автор исследует вариации вышеперечисленных признаков ради их ясности и лучшей обзораемости каждую в отдельности, он кроме этого указывает на их взаимосвязи и зависимости и на предполагаемые их связи.

Кроме того статья занимается ролью и значением форм участия в прибылях в коллективном хозяйстве.

¹⁴ A kéziratot 1961. június 30-án zártam le.